

ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ

Γερμανός Καραβαγγέλης

Μητροπολίτης Καστοριάς, ο αρχάγγελος των Κορεστίων

Επέτειος του Μακεδονικού Αγώνα σήμερα, κατά συνέπεια και μνήμη Παύλου Μελά, ο οποίος άφησε την τελευταία του πνοή στη Μακεδονία στις 13 Οκτωβρίου 1904. Ήταν νεότερος, μόλις 34 χρόνων... Την ίδια ηλικία είχε και ο Γερμανός Καραβαγγέλης όταν πρωτοήλθε στη Μακεδονία το 1900 ως μητροπολίτης Καστοριάς. Ήταν ένας ιδιαίτερα μορφωμένος νέος, με σπουδές στη Γερμανία, που θα μπορούσε να διαπρέψει ως καθηγητής στη Χάλκη ή και να παραμείνει χωρεπίσκοπος στο Πέραν της Κωνσταντινούπολης. Εκείνες τις ώρες, όμως, που στη Μακεδονία επικρατούσε τρομοκρατία και έρεε το ελληνικό αίμα, έπρεπε ως ρωμιός κληρικός να κάνει το καθήκον του και να σώσει το ποίμνιο που του εμπιστεύτηκε το οικουμενικό πατριαρχείο. Δεν μπορούσε να νίψει τας χείρας του και να αφήσει τους πληθυσμούς της Μακεδονίας -με πρώτους τους ορθόδοξους ιερείς και τους έλληνες δασκάλους- να σφαγιάζονται. Ιδιαίτερα μάλιστα

όταν η ελληνική κυβέρνηση ύστερα από την ήττα του 1897 δεν μπορούσε να κάνει τίποτε. Έτσι, ο νεαρός μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός έγινε ο αρχάγγελος της περιοχής και προάγγελος του Αγώνα. Οι ιδιαίτερα δυναμικές δράσεις του σε πολλούς και ποικίλους τομείς ξεπέρασαν το στενό περιβάλλον της μητρόπολης και τα όρια των Κορεστίων.

Ήταν από τους πρώτους που κάλεσαν την Αθήνα να στείλει ανταρτικά σώματα για να συμπράξουν με τους γηγενείς μακεδονομάχους και να συνδράμουν τον τοπικό πληθυσμό. Ανάμεσα σε αυτούς που ήρθαν ήταν και ο Παύλος Μελάς, τον οποίο ο μητροπολίτης Γερμανός δεν κατάφερε να τον συναντήσει εν ζωή - μόνο με θορυβώδεις αλλά και διπλωματικές ενέργειες διεκδίκησε από τον τούρκο καϊμακάμη το “σεπτόν σκῆνος του” και “πεπνιγμένος εν λυγμοίς” κατάφερε να ενταφιάσει “το ιερόν λείψανον του μάρτυρός μας”.

Συνέντευξη
Βασίλης Γούναρης

Γράφει
Μητροπολίτης
Ανδρέας Νανάκης

Κείμενα “Γερμανός
Καραβαγγέλης, ο μητροπολίτης
των εμπεριστάτων”
“Από τη Λέσβο στη Μακεδονία”

Επιστολές Παύλος Μελάς
προς μητροπολίτη Γερμανό
Μητροπολίτης Γερμανός
προς Ίωνα Δραγούμη

Επιμέλεια αφιερώματος,
συνέντευξη
Στέλιος Κούκος
skoukos@makthes.gr

Γερμανός Καραβαγγέλης Μητροπολίτης Καστοριάς, ο αρχάγγελος των Κορεστίων

Μητροπολίτης Γερμανός

Από τη Λέσβο στη Μακεδονία

Από τον κατάλογο της έκθεσης “Γερμανός Καραβαγγέλης: Ο μητροπολίτης των εμπεριστάτων”, που πραγματοποιεί το Ίδρυμα του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, μεταφέρουμε εκτενή αποσπάσματα από τον θρυλικό βίο και την πολιτεία του μητροπολίτη Γερμανού που αναφέρονται κυρίως στα νεανικά του χρόνια και τις σπουδές του, τη διακονία και δράση του στη Μακεδονία. Ελπίζουμε να επανέλθουμε αργότερα με δεύτερο αφιέρωμα στον υπόλοιπο βίο του μητροπολίτη Γερμανού Καραβαγγέλη, αφού η μετέπειτα δράση του στον Πόντο είναι το ίδιο σημαντική, αν όχι περισσότερο.

Από τη Λέσβο στη Χάλκη

Ο Στυλιανός Καραβαγγέλης, του Χρυσοστόμου και της Μαρίας, γεννήθηκε το 1866 στη Σύψη της Λέσβου. Είχε έξι αδελφές και έναν αδελφό, αλλά ενηλικιώθηκαν μόνο οι πέντε αδελφές του. Ο πατέρας του ήταν καταστηματούχος στο Αδραμύτιο της Μικράς Ασίας, όπου το 1868 εγκαταστάθηκε μόνιμα με την οικογένειά του. Εκεί ο Στυλιανός φρόντισε στο “Ελληνικό Σχολείο”. Το 1881, έχοντας διακριθεί στις εξετάσεις, ο μητροπολίτης Εφέσου Αγαθάγγελος προέτρεψε τους γονείς του να τον εγγράψουν στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης. Οι επιδόσεις του στη σχολή, στα μαθήματα και τη μουσική, και η εν γένει προσωπικότητά του του εξασφάλισαν την υποστήριξη του διευθυντή της, αρχιμανδρίτη Γερμανού Γρηγορά. Προορίζοντάς τον για διάδοχο του στη διεύθυνση, ο Γρηγοράς του εξασφάλισε την οικονομική υποστήριξη του εθνικού ευεργέτη Παύλου Στεφάνοβικ, για να σπουδάσει στην Ευρώπη. Έτσι, το 1888, τη χρονιά που ο Στυλιανός αποφοίτησε και χειροτονήθηκε διάκονος, με το όνομα Γερμανός πλέον, αναχώρησε για τη Γερμανία, εγκαταλείποντας την τιμητική προσφορά του οικογενειακού πατριάρχη Διονυσίου Ε΄ να τον προσλάβει στο Πατριαρχείο.

Φοιτητής στη Γερμανία, καθηγητής στη Χάλκη

Το φθινόπωρο του 1888 ο Γερμανός βρέθηκε φοιτητής στη Φιλοσοφική σχολή της Λειψίας. Εκεί παρακολούθησε μαθήματα Ελληνικής Παλαιολογίας, Θρησκευτικής Φιλοσοφίας, Φιλολογίας, Αρχαιολογίας, Ψυχολογίας, Φιλοσοφίας του Δικαίου, Παιδα-

Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα Εκθεση ντοκουμέντων Γερμανός Καραβαγγέλης: Ο μητροπολίτης των εμπεριστάτων

Στις 19.30 σήμερα εγκαινιάζεται στο Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα η ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα έκθεση ντοκουμέντων “Γερμανός Καραβαγγέλης: Ο μητροπολίτης των εμπεριστάτων”.

Η έκθεση, που πραγματοποιείται στο πλαίσιο των 45ων Δημητρίων, διοργανώνεται από το Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα και την αντιδημαρχία Πολιτισμού του δήμου Θεσσαλονίκης με τη συνεργασία των ιερών μητροπόλεων Θεσσαλονίκης, Αυστρίας, Καστοριάς, Βεροίας Ναούσης και Καμpanίας, καθώς και του σωματίου “Οι Φίλοι του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα”.

Ως συντελεστές της έκθεσης υπογράφουν ο διευθυντής του Ίδρυματος Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα Βασίλης Νικότσιος, η μουσειολόγος - ιστορικός Περσεφόνη Καραμπάτη, ο καθηγητής Ιστορίας Νεωτέρων Χρόνων του ΑΠΘ και διευθυντής του Κέντρου Έρευνας Μακεδονικής Ιστορίας και Τεκμηρίωσης του Μουσείου Βασίλης Κ. Γούναρης και ο φιλόλογος, υποψήφιος διδάκτορας Ιστορίας, Κωνσταντίνος Διώγας.

Ανάδειξη αγνώστων πτυχών

Η έκθεση, που θα διαρκέσει μέχρι τις 31 Μαΐου, όπως αναφέρουν οι διοργανωτές της “αποσκοπεί στην παρουσίαση της πολυτάραχης ζωής και της πλούσιας εθνικής δράσης του μητροπολίτη Γερμανού Καραβαγγέλη (1866-1935) μέσα από τεκμήρια προσωπικά και εκκλησιαστικά, φωτογραφικό υλικό, χειρόγραφα του, κείμενα αυτοβιογραφικά και αποσπάσματα από τον Τύπο της εποχής. Από τη Χάλκη στη Λειψία, από το Πέραν στην Καστοριά, από τις φυλακές των Νεότουρκων στη Βιέννη, ο Καραβαγγέλης αναδείχθηκε σε συμβολική φυσιογνωμία. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της έκθεσης εντοπίζεται στην ανάδειξη αγνώστων πτυχών της ζωής του ιεράρχη, στον

εντοπισμό του πλαισίου της δράσης του, στην εμπλοκή του στην ελληνική και την τουρκική πολιτική σκηνή, αλλά και στη σκιαγράφιση, μέσα από τα γραπτά του, του ενδιαφέροντος χαρακτήρα ενός νέου και δυναμικού άνδρα με εθνικό πάθος και σημαντικές οργανωτικές ικανότητες”.

Ο μητροπολίτης Γερμανός Καραβαγγέλης είναι πιο γνωστός για τη δραστήρια συμμετοχή του στον Μακεδονικό Αγώνα, αφού διακόνισε τη μακεδονική ενδοχώρα ως μητροπολίτης Καστοριάς τα ιδιαίτερα κρίσιμα και ταραγμένα χρόνια 1900-1907. Πολλές πλευρές της ζωής και της πολυεπίπεδης δράσης του, όμως, δεν είναι τόσο γνωστές στο ευρύτερο κοινό. Για τον λόγο αυτό η έκθεση αποσκοπεί επίσης “στην αναλυτική παρουσίαση της προσωπικότητάς του, μέσα από τεκμήρια, δικά του και τρίτων, όχι μόνο της περιόδου της Καστοριάς, που αποτελεί την πλέον ενδιαφέρουσα φάση της ζωής του, αλλά και των χρόνων που προηγήθηκαν, όπως και στον Πόντο και τη Βιέννη, καθώς επίσης και των εθνικών και πολιτικών περιπετειών του κατά την περίοδο 1917-1924”.

Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα

Το μουσείο ιδρύθηκε το 1980 και έκτοτε αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πολιτιστικούς φορείς της Θεσσαλονίκης. Προβάλλει μέσα από σπάνια κειμήλια την ιστορία της Μακεδονίας του 19ου και των αρχών του 20ού αι. Στους χώρους του λειτουργεί επίσης το Κέντρο Έρευνας Μακεδονικής Ιστορίας και Τεκμηρίωσης (ΚΕΜΙΤ), όπου φυλάσσεται σημαντικό αρχαιολογικό υλικό δημόσιων και ιδιωτικών συλλογών. Το μουσείο διακρίνεται για το μεγάλο επιστημονικό και εκδοτικό έργο του, καθώς και για τα καινοτόμα εκπαιδευτικά του προγράμματα.

γωγικών και Αρχαίου Δράματος.

Όταν ο Γερμανός παρέλαβε το δίπλωμά του, τον Αύγουστο του 1891, το μέλλον του είχε κριθεί. Είχε ήδη κενωθεί μια καθηγητική έδρα στη Χάλκη, στην οποία τον εξέλεξε η Σύνοδος του Πατριαρχείου. Ένα μήνα μετά τη λήψη του διπλώματος, άρχισε να διδάσκει Εκκλησιαστική Ιστορία και Ρητορική, καθώς και το μάθημα της Εγκυκλοπαιδείας της

Θεολογίας. Ανάμεσά στους μαθητές του ήταν ο Χρυσόστομος Χρυσομαλίδης, ο μετέπειτα Μακεδονομάχος Παπαδράκος, και ο Βασίλειος Μπάλκος, αρχιερατικός επίτροπος του Καραβαγγέλη στην Καστοριά. Το 1894 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος και προχειρίστηκε αρχιμανδρίτης. Λίγο αργότερα κλήθηκε, ως καθηγητής, από τον Πατριάρχη Άνθιμο Ζ΄ να απαντήσει εκ μέρους του

Πατριαρχείου στην πρόσκληση του πάπα Λέοντα ΙΓ΄ προς την Ορθόδοξη Εκκλησία να ενωθεί με την Καθολική. Δεν ήταν ούτε τριάντα χρόνων και η επιστημονική εμπειρία του ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Όμως η απάντησή του, που ως πατριαρχική εγκύκλιος μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες, εντυπωσίασε Προτεστάντες και Αγγλικανούς, αλλά πίκρανε βεβαίως τους Καθολικούς. Ακο-

λούθησε η ενυπόγραφη δημοσίευση δικής του πραγματείας για το ίδιο ζήτημα. Δεν πρόλαβε όμως να δημοσιεύσει άλλες μελέτες του, παρά μόνο μερικούς λόγους του και κάποια σύντομα άρθρα. Ακόμη και οι σημειώσεις της διδασκαλίας του παρέμειναν ανέκδοτες, γιατί τον Φεβρουάριο του 1896 εκλέχτηκε επίσκοπος Χαριουπόλεως και αρχιερατικός προϊστάμενος στο Πέραν της Κωνσταντινούπολης. Η εκλογή του προκάλεσε την οργή του σχολάρχη του Γερμανού Γρηγορά, ο οποίος του καταλόγισε ανοικτά πρόωρες επισκοπικές φιλοδοξίες.

Αρχάγγελος των Κορεστίων (α)

Πριν από το 1900 ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄, για δεύτερη φορά στον οικουμενικό θρόνο, είχε συνειδητοποιήσει ότι η δυσμενής εξέλιξη του Μακεδονικού απέβαινε σε βάρος και της ορθόδοξης εκκλησίας. Κάτω από την έντονη πίεση των βουλγαρικών κομιτάτων το Πατριαρχείο έχανε τις εκκλησίες του τη μία μετά την άλλη, ειδικά στη Δυτική Μακεδονία.

Ο βουλγαρικός εθνικισμός επένδυε στην εξάπλωση της σχισματικής (από το 1872) εξαρχηκής εκκλησίας, ενώ η ταπεινωμένη Ελλάδα του 1897 αδυνατούσε να επέμβει. Οι έλληνες δάσκαλοι τρομοκρατούνταν και δολοφονούνταν.

Το 1900 κενώθηκε η Μητρόπολη Καστοριάς. Ο θρόνος της προσφέρθηκε στον Καραβαγγέλη, 34 χρόνων τότε και ήδη γνωστό για τον δυναμισμό του. Αρχικά δίστασε, αλλά ο πρεσβευτής της Ελλάδας Νικόλαος Μαυροκορδάτος τον έπεισε να δεχτεί για λόγους εθνικούς.

Έφτασε μάλλον νωρίς, την άνοιξη του 1901, και βρήκε την κατάσταση τραγική. Σημείωσε: “Το ελληνικό αίμα άρχισε να βάφει τη γη της Μακεδονίας. Τα σλαβόφωνα χωριά μπρος στο τραγικό δίλημμα ‘Εξαρχία ή θάνατος’ αποσκιρτούσαν”. Οπλαρχηγοί, όπως ο Τσακαλάρωφ, ο Κόλε Αντρέφσκι, ο Καροάκωφ και ο Αλέξης Τουρουτζέφ, λυμαίνονταν την περιοχή, από τις λίμνες και το Βίτσι μέχρι τον Αλιάκμονα.

Ο Καραβαγγέλης συγκέντρωσε τα ονόματα των νεκρών και τα δημοσιοποίησε με ψευδώνυμο το 1902.

Στη συνέχεια, επισκέφτηκε το προξενείο στο Μοναστήρι και έγραψε τις πρώτες επιστολές του στην Αθήνα, ζητώντας την αποστολή σωματών.

Η κυβέρνηση ήταν κατηγορη-

Γερμανός Καραβαγγέλης Μητροπολίτης Καστοριάς, ο αρχάγγελος των Κορεστίων

ματικά αντίθετη σε κάθε ένοπλη επιλογή. Ο μητροπολίτης αγανάκτησε: “Θα μείνω λοιπόν με χέρια δεμένα; Τότε κάθικε η Μακεδονία”.

Αρχάγγελος των Κορεστίων (β)

Ο Καραβαγγέλης αποφάσισε να δράσει μόνος του. Η μόνη εναλλακτική λύση ήταν να προσελκύσει κάποιον ντόπιο σλαβόφωνο οπλαρχηγό και να τον μεταστρέψει. Στράφηκε στον σημαντικότερο καπετάνιο των Βουλγάρων, τον Κότε/Κώπτα από το χωριό Ρούλια, γνωστό για την παλικαριά και τη σκοπευτική του δεινότητα.

Οι Τούρκοι τον δίκωκαν. Ο μητροπολίτης του μιλούσε ολόκληρη νύχτα. Του είπε για την αρ-

ρα να προσελκύσει στο ελληνικό στρατόπεδο και τον βοεβόδα Γκέλεφ. Απάλλαξε επίσης από τον όρκο του στο Κομιτάτο τον Βαγγέλη Στρεμπενιώτη και τον ανέδειξε, αρχές του 1901, πρώτο έλληνα οπλαρχηγό.

Μέσα τα νιάτα του ο Καραβαγγέλης δεν δίστασε να αναλάβει και προσωπική δράση. Με όπλο Mannlicher στον ώμο, βαρύ πιστόλι Mauser και μαχαίρι στη μέση, λάτρης της σκοποβολής, παραλλαγμένος και έφιππος στο αράβικο αλόγο του, διέτρεχε την περιφέρειά του, προσπαθώντας με το καλό, αλλά και με το ζόρι αν χρειαζόταν, να επαναφέρει τα χωριά στο Πατριαρχείο. Κανείς δεν του αντιστέκταν. Οι δεσμοί που δημιουργήσε με τους ντόπιους ήταν πια ακα-

μου”. Ο Ζαΐμης αρνήθηκε κατηγορηματικά, αλλά σε παρόμοια κλήση ο Παύλος Μελάς αντέδρασε θετικά. Τον Ιούνιο του 1903 έστειλε το πρώτο σώμα, του Ευθύμη Καούδη.

Με τον Μελά ο Καραβαγγέλης γνωρίστηκε τον Μάρτιο του 1904, όταν φιλοξενήθηκε μυστικά στην Καστοριά. Τον ξαναείδε μόνο στις 23 Οκτωβρίου 1904, όταν διακομίστηκε νεκρός και ακέφαλος. Ο μητροπολίτης απέσπασε το σώμα μετά από έντονη αντιπαράθεση με τον τούρκο διοικητή και πολλά τεχνάσματα. Τον ξενύχτησε και τον κήδευσε την επομένη. Αργότερα υποδέχτηκε ο ίδιος τη Ναταλία Μελά στη Θεσσαλονίκη και τη συνόδευσε, μαζί με τις αδελφές του, στον τάφο του. Το προσκύνημα κρατήθηκε μυστικό. Η

ότι επιχειρήσει -αλλά απέτυχε- να στρατολογήσει τον ίδιο τον Μητρο Βλάχο. Το εγχείρημα οδήγησε σε προσωπική διαμάχη με τον διαβόπτο βοεβόδα, τον οποίο ο Γερμανός κατάφερε τελικά να εξοντώσει.

Αρχάγγελος των Κορεστίων (δ)

Κλειδί της επιτυχίας του νεαρού μητροπολίτη ήταν όχι μόνο η τόλμη αλλά και οι διπλωματικές του ικανότητες. Διατηρούσε επιλεκτικές σχέσεις, ακόμη και φιλίες, με τούρκους στρατιωτικούς, διοικητές της χωροφυλακής, ανώτερους και κατώτερους αξιωματούχους.

Δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει προς όφελος του Αγώνα τις εν-

κό Βαλκανικό Κομιτάτο των άγγλων αδελφών Buxton. Προσέγγισε τον γενικό διοικητή Χιλμύπασά.

Αντεπιτέθηκε με ανώνυμα άρθρα του, δημοσιευμένα στη “Νέα Ημέρα” της Τεργέστης. Διαφώνησε και έγραψε “γράμμα θρασύ” ακόμη και στον Πατριάρχη.

Με όλα αυτά ήταν επόμενο να εκτεθεί.

Το 1905 ο Ιωακείμ αναγκάστηκε να τον απομακρύνει στη Θεσσαλονίκη για μερικές εβδομάδες.

Στις 13 Σεπτεμβρίου 1906 το “Εμπρός” δημοσίευσε σε πρωτοσέλιδο πως ο Γερμανός είχε δολοφονηθεί και έπλεξε το εγκώμιο της εθνικής του δράσης. Ο ρόλος του ήταν πλέον γνωστός και τεκμηριωμένος. Ρώσοι και

Ο διάκονος Γερμανός Καραβαγγέλης, ως φοιτητής στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας.

Ο Στυλιανός Καραβαγγέλης, ως ιεροσπουδαστής στην Ιερή Θεολογική Σχολή της Χάλκης.

Οι γονείς του Γερμανού Καραβαγγέλη, Χρυσόστομος Καραβαγγέλης και Μαρία Κουτσουβέλη με δύο από τις αδελφές του.

χαία Μακεδονία και τον Μέγα Αλέξανδρο, για τη γεωγραφία που ευνοούσε την Ελλάδα, για τους φόνους των αθώων, που δεν θα έφερναν την ελευθερία στη Μακεδονία. Τον έπεισε μόνο όταν του υποσχέθηκε πως θα εξασφάλιζε τα παιδιά του στην Αθήνα. Και τήρησε την υπόσχεσή του. Μάλιστα έστειλε και τον ίδιο τον Κώπτα στην Ελλάδα, για να γνωριστεί με τους Δραγούμηδες και τους Μελάδες, αλλά και για να τον εκθέσει στα μάτια των μέχρι τότε συνεργατών του. Με τα ίδια επιχειρήματα κατάφερε αργότε-

τάλυτοι.

Αρχάγγελος των Κορεστίων (γ)

Βασικός παράγοντας της επιτυχίας του Καραβαγγέλη ήταν η αποφασιστικότητα με την οποία απευθύνθηκε στην Αθήνα και η στενή συνεργασία που ανέπτυξε με τους εκεί πατριωτικούς κύκλους, ακόμη και πριν από την ίδρυση του Μακεδονικού Κομιτάτου. Έγραψε του πρωθυπουργού Ζαΐμη: “Στείλε μου πενήντα παλληκάρια, πενήντα Κρητικούς, να τους ενώσω με τους δικούς

Ναταλία επανήλθε το 1905 μαζί με τον Ίωνα Δραγούμη και τον Κωνσταντίνο Μελά για την τέλεση επίσημου μνημόσυνου. Η προσωπική γνωριμία με τη χήρα Μελά επέτρεψε στον Γερμανό να προωθήσει με μεγαλύτερη άνεση το έργο της περίθαλψης των ορφανών του Αγώνα.

Μετά τον θάνατο του Μελά, συνεργάστηκε στενά με τους διαδόχους του, τον Κατεχάκη και τον Βάρδα, και γενικά με το Μακεδονικό Κομιτάτο του Καλαποθάκη, σε κάθε ριψοκίνδυνη επιχείρηση. Είναι γνωστό, μάλιστα,

τάσεις ανάμεσα στους μουσουλμάνους προκρίτους και τον διοικητή της Καστοριάς και τις υποψίες των Τούρκων για τους αλβανούς μπέδες.

Οργάνωσε συλλαλητήρια για να πιέσει την οθωμανική διοίκηση. Κατασκόπευε τις βρετανικές αποστολές.

Παρεμβλήθηκε στην υψηλή διπλωματία.

Δωροδόκπσε τους φύλακες, για να βοηθήσει τους κρατούμενους Μακεδονομάχους να δραπέτεύσουν.

Υπονόμευσε το φιλοβουλγαρι-

Βρετανοί πίεσαν τον μεγάλο βεζήρη Φερίτ πασά κι αυτός με τη σειρά του τον Πατριάρχη. Αρχές του 1907 ο Καραβαγγέλης αποκλείστηκε από το διοικητικό συμβούλιο της Καστοριάς. Του απαγορεύτηκαν οι περιοδείες. Για να σωθούν τα προσχήματα, το Πατριαρχείο τον διόρισε μέλος της Ιεράς Συνόδου και τον προσκάλεσε στην Πόλη. Παρέδωσε στον πιστό του πρωτοσύγκελο Πλάτωνα Αϊβαζίδη. Οι “Times” πανηγύρισαν, γιατί η απομάκρυνσή του είχε βοηθήσει την ειρήνευση στην περιοχή...

Γερμανός Καραβαγγέλης Μητροπολίτης Καστοριάς, ο αρχάγγελος των Κορεστίων

Με τον κ. Βασίλη Γούναρη, καθηγητή Ιστορίας Νεωτέρων Χρόνων του ΑΠΘ και διευθυντή του Κέντρου Έρευνας Μακεδονικής Ιστορίας και Τεκμηρίωσης του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, είχαμε μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα συζήτηση για την προσωπικότητα και το έργο του μητροπολίτη Γερμανού Καραβαγγέλη αλλά και γενικότερα για τον Μακεδονικό Αγώνα.

Επίσης διασαφηνίσαμε κάποιες απορίες που μας δημιουργήθηκαν από την ανάγνωση του κειμένου του καταλόγου της έκθεσης που πραγματοποιεί το Ίδρυμα του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα για τον μητροπολίτη Γερμανό.

Όταν αναφερόμαστε στον Μακεδονικό Αγώνα, συνήθως εννοούμε τα έτη 1904-1908. Προφανώς όμως τα χρόνια αυτά αποτελούν την ένοπλη φάση του αγώνα. Θέλετε να μας πείτε πώς φτάσαμε στη φάση αυτή και ποιοι ήταν οι κυριότεροι σταθμοί μέχρι την έναρξη της ένοπλης σύγκρουσης;

Καταρχάς η εκκλησιαστική διάσπαση, η οποία συνέβη το 1870. Εννοώ τη δημιουργία της ανεξάρτητης βουλγαρικής εκκλησίας, η οποία το 1872 διέρρηξε εντελώς τις σχέσεις της με το Πατριαρχείο και έτσι θεωρήθηκε σχισματική. Αυτό μορφοποίησε ένα κενό ανάμεσα στις δύο κοινότητες, Ελλήνων και Βουλγάρων, αφού με τους όρους της εκκλησίας η μία κοινότητα ήταν αντικανονική. Το επόμενο βήμα ήταν η δημιουργία του βουλγαρικού κράτους το 1878, των δύο ηγεμονιών, της Ανατολικής Ρωμυλίας και της Βουλγαρικής. Από εδώ και πέρα πλέον δεν υπήρχε μόνο η εκκλησία, αλλά και ένα κράτος που ήταν φορέας ενός νέου εθνικισμού στα Βαλκάνια. Ο τρίτος σταθμός ήταν το 1885, όταν η Βουλγαρική Ηγεμονία, με την ανοχή των μεγάλων δυνάμεων και παρά τις διεθνείς συμβάσεις που υπήρχαν, προσάρτησε την Ανατολική Ρωμυλία. Έτσι έδειξε αποφασισμένη να διεκδικήσει το σύνολο των αγαθών που της είχαν υποσχεθεί το 1878 με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, δηλαδή το σύνολο της Βουλγαρίας, της Ανατολικής Ρωμυλίας συμπεριλαμβανομένης, ενδεχομένως αργότερα και της Μακεδονίας. Ο επόμενος σταθμός ήταν η περίοδος 1893-1895, με την ίδρυση των δύο βουλγαρικών κομιτάτων, το ένα στη Θεσσαλονίκη το 1893 και το άλλο στη Σόφια το

Βασίλης Γούναρης: Οι υπηρεσίες του στη Μακεδονία ανταποδόθηκαν

Ο Βασίλης Γούναρης.

1895 - η Εσωτερική Μακεδονική Οργάνωση και το Ανώτερο Κομιτάτο. Τα δύο αυτά κομιτάτα, τα οποία ιδρύθηκαν από Βουλγαρομακεδόνες, είχαν σκοπό ακριβώς την προώθηση της απόσπασης της Μακεδονίας από το τουρκικό κράτος. Μολονότι υπεισέλθαν και σοσιαλιστικοί στόχοι στην πολιτική τους, στην πραγματικότητα το όχημα εξακολουθούσε να είναι η αποσύνδεση των πλη-

θυσμών από το Πατριαρχείο και η πρόσδεσή τους στην εξαρχηκή εκκλησία, πρόσδεση η οποία ήταν και το μόνο αποφασιστικό βήμα που έδειχνε πως δεν ήθελες να είσαι με την ελληνική πλευρά.

Ο τελευταίος σταθμός ήταν το καλοκαίρι του 1903, οπότε εκδηλώθηκε ένα εκτεταμένο επαναστατικό κίνημα στη Μακεδονία. Είχε προηγηθεί ένα μικρότερο το 1902, αλλά αυτό του 1903 ήταν

ένα μεγάλης κλίμακας επαναστατικό κίνημα, στο οποίο υπήρχε συνεργασία των δύο κομιτάτων που προαναφέραμε και το οποίο οδήγησε σε αντίποινα από τον τουρκικό στρατό, σε πολλές καταστροφές, στη διεθνοποίηση του Μακεδονικού και, το χειρότερο, στην επέμβαση των ευρωπαϊκών δυνάμεων σε μια προσπάθεια να προκαλέσουν μεταρρυθμίσεις στον χώρο της Μακεδονίας, ώστε η χώρα να έχει μια ομαλότερη οικονομική ανάπτυξη, να μεταρρυθμιστεί η χωροφυλακή, και με αυτόν τον τρόπο να ειρνεύσει, ώστε να πάψουν οποιεσδήποτε κρίσεις και επαναστατικά κινήματα. Το ζήτημα είναι ότι τη στιγμή αυτή η βουλγαρική πλευρά είχε πλέον μεγιστοποιήσει τα ερείσματά της και η ελληνική βρισκόταν σε μειονεκτική θέση. Ακριβώς τη στιγμή του κινήματος, το καλοκαίρι του 1903, εμφανίστηκε το πρώτο ελληνικό σώμα στη Μακεδονία, αυτό του Κρητικού Ευθύμιου Καούδη. Από αυτήν την άποψη, η ελληνική επέμβαση ήλθε σε μια αρνητική συγκυρία. Δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή για να επέμβει η Ελλάδα.

Πώς ήταν η κατάσταση στη Μακεδονία όταν ήλθε στην Καστοριά ο μητροπολίτης Γερμανός;

Ο Γερμανός Καραβαγγέλης ήλθε στη Μακεδονία το 1901, όταν το βουλγαρικό κίνημα βρισκόταν στην κορύφωσή του και είχε πλέον εμπεδωθεί σε πάρα πολλά χωριά της Δυτικής Μακεδονίας, τα οποία υπό πίεση εγκατέλειπαν το Πατριαρχείο και προσέρχονταν στην εξαρχηκή εκκλησία. Ήταν ήδη μακρύς ο κατάλογος με τις δολοφονίες προεστών, παπάδων, δασκάλων, προκειμένου να πιεστούν τα χωριά να εγκαταλείψουν το πατριαρχείο, και υπήρχε φόβος πολύς, και αίμα που χυνόταν κρουνηδόν. Αυτή είναι η κατάσταση που είχε να αντιμετωπίσει ο Καραβαγγέλης.

Ποιες ήταν οι πρώτες του ενέργειες;

Ανάμεσα στις πρώτες του ενέργειες ήταν να δει ποια ήταν η στάση του ελληνικού κράτους. Έτσι, αποτάθηκε στο προξενείο στο Μοναστήρι, και διαπίστωσε ότι οι μεν πρόξενοι τον υποστήριζαν, το δε κράτος τη δεδομένη στιγμή ήταν αδύνατο να αναλάβει οποιαδήποτε πρωτοβουλία, οπότε ο ίδιος κινήθηκε στο να προσελκύσει ντόπιους οπλαρχηγούς, αποσπώντας στελέχη από την αντίπαλη παράταξη. Αυτό έκανε. Μετά άρχισε να γράφει και να έρχεται σε επαφή ιδιωτικά με τους κύκλους των Ελληνομακε-

Ο μητροπολίτης Γερμανός Καραβαγγέλης με τούρκους αξιωματικούς και στρατιώτες.

Γερμανός Καραβαγγέλης Μητροπολίτης Καστοριάς, ο αρχάγγελος των Κορεστίων

δόνων που ήταν στην Αθήνα και των παραγόντων που βοηθούσαν τα κινήματα, στην οικογένεια Δραγούμη, στην οικογένεια Μελά, ώστε να καταφέρει να του στείλουν βοήθεια από κάποιους άντρες, προκειμένου να επανδρώσουν τα τοπικά σώματα, να ενισχύσει τη δύναμη που είχε. Και όταν πλέον το 1904 ιδρύθηκε στην Ελλάδα το Μακεδονικό Κομιτάτο, από εκεί και πέρα συνεργάστηκε με το κομιτάτο του Καλαποθάκη, και με όλη τη διοίκηση του Μακεδονικού Αγώνα, και με τους αρχηγούς που πέρασαν από τη Δυτική Μακεδονία.

Προφανώς έχουμε να κάνουμε με έναν πολύ δυναμικό άνθρωπο, με εξαιρετικές πολιτικές και διπλωματικές ικανότητες. Πόσο καθοριστική ήταν για την εξέλιξη του Μακεδονικού Αγώνα η στρατολόγηση οπλαρχηγών από το αντίπαλο στρατόπεδο;

Βραχυπρόθεσμα ήταν σημαντική, γιατί τα περισσότερα στελέχη που στρατολόγησε σκοτώθηκαν. Αυτήν την κρίσιμη περίοδο, προτού εμπλακεί το ελληνικό κράτος, δηλαδή από 1901 έως το 1904, το γεγονός της στρατολόγησης οπλαρχηγών από το αντίπαλο στρατόπεδο ήταν σημαντικό για λόγους συμβολικούς σε κάποιες τοπικές κοινότητες. Τότε, λ.χ., ο Καραβαγγέλης τράβηξε τον Κώπτα, ο οποίος όμως δεν είχε ξεκόψει από την άλλη πλευρά, τον Βαγγέλη Στρεμπενιώτη, τον Γκέλεφ... Όλοι αυτοί ήταν στελέχη που πολύ σύντομα σκοτώθηκαν, ενώ ο Κώπτας συνελήφθη από τους Τούρκους. Οπότε στρατηγικά δεν έγινε τίποτε. Ο μητροπολίτης Καστοριάς προσπάθησε να συνεχίσει αυτήν την πολιτική, επιχειρώντας μάλιστα να στρατολογήσει, με την άδεια του Καλαποθάκη, έναν από τους μεγαλύτερους βοεβόδες της περιοχής, τον Μήτρο Βλάχο. Αυτά συνεχίστηκαν και μετά το 1905, το 1906, το 1907... Στρατηγικά, λοιπόν, και μακροπρόθεσμα δεν είχε τόσο σημασία. Αυτή η πολιτική είχε κάποια όρια.

Ίσως έχει περισσότερη σημασία ο τρόπος με τον οποίο χειριζόταν το όλο θέμα με τις τουρκικές αρχές. Διατηρούσε μια πάγια τακτική, προβάλλοντας ότι τα ελληνικά ανταρτικά σώματα τελικώς εξασφάλιζαν την οθωμανική κυριαρχία, ότι οι Βούλγαροι ήταν οι ταραξίες και ότι επομένως το οθωμανικό κράτος έπρεπε να αντιληφθεί πως το συμφέρον του ήταν να κάνει τα στραβά μάτια προς την ελληνική πλευρά. Αυτό ήταν η πάγια τακτική του, και με όποιον και αν μιλού-

σε, με τους αξιωματικούς, τους πασάδες, με τους στρατηγούς, ακόμη και με τον πρωθυπουργό της Τουρκίας όταν είχε πάει στην Κωνσταντινούπολη, πάντα έλεγε "εγώ είμαι αυτός που θεμελίωσα την παρουσία του σουλτάνου, γιατί αλλιώς οι Βούλγαροι θα είχαν πάρει εντελώς τα μέρη".

Πάντως, είτε με τη στρατολόγηση που αναφέραμε πιο πάνω είτε επικοινωνιακά, με την αρθρογραφία του σε ελληνικές και ξένες εφημερίδες, για κάποια χρόνια ο μητροπολίτης ήταν ο μόνος που πρόβαλε και εξέφρασε μια

τους ήταν πολύ μακρινή. Αλλά όλοι γνώριζαν τη σημασία του μητροπολίτη και τον ρόλο του μέσα στα κοινοτικά πράγματα. Δηλαδή, όταν παρενέβαινε ο μητροπολίτης, δεν υπήρχαν αντιστάσεις. Ειδικά εκείνη την εποχή, αν ο μητροπολίτης ήταν τόσο δυναμικός ώστε να πηγαίνει και να σπάει την πόρτα της κλειστής εκκλησίας, να μπαίνει μέσα, να οπλοφορεί ο ίδιος και να επιδεικνύει ακραίο δυναμισμό, αυτό κατέβαλλε τους αντιπάλους του, έσπαζε τις αντιστάσεις. Αντιστρόφως έδινε κάποια βεβαιότητα, σιγουριά, κουράγιο, ειδικά στο δίκτυο των κληρικών, το

υπόθεση του Παύλου Μελά απέκτησε μεγαλύτερη αναγνωρισιμότητα και κύρος. Γιατί και ο μητροπολίτης Ιωακείμ Φορόπουλος στο Μοναστήρι τα ίδια έκανε, και ο Χρυσόστομος Καλαφάτης στη Δράμα επίσης. Αυτοί ήταν από την ίδια στόφα. Με τον Καλαφάτη είχαν την ίδια ηλικία και ήταν σχεδόν ανταγωνιστές, είχαν ίδια δράση, και παρ' ολίγον να έχουν και το ίδιο τέλος. Γιατί πρέπει να πούμε πως ο Καραβαγγέλης είχε παρόμοια δράση και στον Πόντο. Και εκεί έκανε αντάρτικο, και εκεί έπιασε τους καπετάνιους, έκανε πολιτική, προσπάθησε να παίξει με τις μεγά-

δύναμεις, με το ζήτημα της Δημοκρατίας του Πόντου, παρενέβη σε όλα. Μέχρι που τον συλλάβανε οι Νεότουρκοι, πήγε φυλακή και τον αποφυλάκισε το Πατριαρχείο. Απλώς, όταν έγιναν οι σφαγές στον Πόντο, ο μητροπολίτης Γερμανός δεν ήταν εκεί, βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη για μια σύνοδο. Αλλά και ο πρωτοσύγκελός του στην Καστοριά, ο Αίβαζίδης, που τον απαγχόνισαν πάνω από 70 ετών γέροντα.

δύναμεις, με το ζήτημα της Δημοκρατίας του Πόντου, παρενέβη σε όλα. Μέχρι που τον συλλάβανε οι Νεότουρκοι, πήγε φυλακή και τον αποφυλάκισε το Πατριαρχείο. Απλώς, όταν έγιναν οι σφαγές στον Πόντο, ο μητροπολίτης Γερμανός δεν ήταν εκεί, βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη για μια σύνοδο. Αλλά και ο πρωτοσύγκελός του στην Καστοριά, ο Αίβαζίδης, που τον απαγχόνισαν πάνω από 70 ετών γέροντα.

Ο Γερμανός Καραβαγγέλης ως επίσκοπος Χαριουπόλεως.

Χάρτης της Δυτικής Μακεδονίας το 1904.

κάποια αντίσταση.

Ναι, ήταν πολύ δυναμικό άτομο. Ήταν και πολύ νέος, ήταν τριαντάρης εκείνη την εποχή, και βεβαίως, όπως του το έχουν καταμαρτυρήσει αρκετοί, ήταν πολύ φιλόδοξος, εκκλησιαστικά εννοώ. Όλα αυτά βεβαίως έχουν κάποια όρια...

Τότε ήταν πάρα πολύ σημαντικό ο μητροπολίτης μιας περιοχής να είναι δραστήριος, γιατί στην πραγματικότητα η μητροπολιτική αρχή ήταν η μόνη που αντιλαμβάνονταν οι αγροτικοί πληθυσμοί, οι οποίοι δεν είχαν εικόνα της μεγάλης πολιτικής,

οποίο εκείνη τη στιγμή είχε τις μεγαλύτερες απώλειες.

Ήταν ο εθνάρχης της περιοχής...

Ποίμαινε, ποίμαινε πραγματικά το ποίμνιό του, και εθνικά και θρησκευτικά.

Θα μπορούσαμε να του αποδώσουμε τον τίτλο του οργανωτή και καθοδηγητή του Μακεδονικού Αγώνα;

Για την περιοχή της Καστοριάς, ναι. Δεν είχε μεγαλύτερη εμβέλεια. Ήταν τοπικός παράγοντας. Αλλά λόγω της εμπλοκής του στην

λες δυνάμεις, με το ζήτημα της Δημοκρατίας του Πόντου, παρενέβη σε όλα. Μέχρι που τον συλλάβανε οι Νεότουρκοι, πήγε φυλακή και τον αποφυλάκισε το Πατριαρχείο. Απλώς, όταν έγιναν οι σφαγές στον Πόντο, ο μητροπολίτης Γερμανός δεν ήταν εκεί, βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη για μια σύνοδο. Αλλά και ο πρωτοσύγκελός του στην Καστοριά, ο Αίβαζίδης, που τον απαγχόνισαν πάνω από 70 ετών γέροντα.

Είπατε πως ήταν φιλόδοξος. Βεβαίως είναι γνωστό ότι επι-

σε να διδάσκει, εντούτοις πριν γίνει 30 χρονών έφυγε και πήγε σε μια πολύ πλούσια συνοικία στο Πέραν, και έγινε χωρεπίσκοπος, οπότε γι' αυτό τον είπαν φιλόδοξο. Αυτά γράφτηκαν και κυκλοφόρησαν στο Πατριαρχείο. Τον κατηγορήσανε δημοσίως ο δάσκαλός του. Μετά από αυτό, βεβαίως, κατάλαβε. Και όταν έφτασε το θέμα της πατριαρχίας, επειδή δεν ήθελε να δώσει στόχο και επειδή ήταν μόλις σαραντάρης, έκανε πίσω και είπε, ας αναλάβει άλλος... Ο άλλος ήταν γέροντας 80 χρονών, σου λέει, πόσο θα πάει; Αλλά ο γέροντας πήγε μέ-

Γερμανός Καραβαγγέλης Μητροπολίτης Καστοριάς, ο αρχάγγελος των Κορεστίων

Ο μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός με τον πρωτοσύγκελό του Πλάτωνα τελούν τρισάγιο στον τάφο του Παύλου Μελά.

χρι τα 92. Και καθόταν σε αναμμένα κάρβουνα ο Καραβαγγέλης. Μετά, η Άμυνα τον έπεισε να μη δεχθεί δεύτερη φορά, επειδή ήθελαν να βάλουν τον Μελέτιο Μεταξάκη και έτσι, όσον αφορά την εξέλιξή του, τα πράγματα στράβωσαν. Θέλω να πω πως ήταν φιλόδοξος όταν ήταν νέος, πριν από τα τριάντα του. Μετά άρχισε να πολιτεύεται με μεγαλύτερη προσοχή και ταπείνωση. Δεν έπρεπε να δείχνει τις φιλοδοξίες του. Τα λέμε γιατί τα αναφέρει και ο ίδιος στα απομνημονεύματά του. Γράφει χαρακτηριστικά, «είχα τις ψήφους, τις μέτρηση, και είπα, άντε να μην το κάνω, και είπα ότι δεν πειράζει, θα έχω ξανά την ευκαιρία, γιατί μπορεί να πεθάνει...» Τον απασχολούσε δηλαδή.

Στο κείμενο του κατάλογου γράφετε πως ο Γερμανός Καραβαγγέλης «είναι γνήσιος εκπρόσωπος του ελληνικού εθνικισμού». Τι ακριβώς εννοείτε; Γιατί συνήθως τον εθνικισμό τον έχουμε ταυτίσει με τον φασισμό, γενικώς με απαράδεκτα πράγματα... Μπορείτε σας παρακαλώ να μας το διευκρινίσετε;

Άλλο να είσαι εθνικός και άλλο να είσαι εθνικιστικός. Δεν εννοούμε εθνικιστής. Συνήθως κάνουμε μια διάκριση στα πράγματα αυτά. Όταν λέμε ότι είναι εκπρόσωπος του ελληνικού εθνικισμού, εννοούμε πως είναι εκπρόσωπος της ελληνικής εθνικής ιδέας, από τους ανθρώπους που είναι προσηλωμένοι στην υποστήριξη των ελληνικών εθνικών συμφερόντων. Θα περίμενε, λοιπόν, κάποιος από έναν ποιμένα του Πατριαρχείου να έχει ως προτεραιότητα το συμφέρον του Πατριαρχείου, το συμφέρον του ποιμνίου του, γενικώς των ανθρώπων, ανθρωπιστικές προτεραιότητες. Ο Καραβαγγέλης είχε προτεραιότητες ελληνικές. Ελληνικές με την έννοια των συμφερόντων του ελληνικού εθνικού κράτους.

Μα οι Έλληνες σφάζονταν, αυτοί δώκονταν. Άλλωστε εκεί τον έστειλε το Πατριαρχείο και ο Έλληνας πρεσβευτής Μαυροκορδάτος τον έπεισε να μην αρνηθεί τη θέση αυτή...

Αυτό ακριβώς είναι. Ο πατριάρχης Ιωακείμ Γ' στη δεύτερη πατριαρχία του άλλαξε την τακτική του, ακριβώς γιατί είχε απομακρυνθεί την προηγούμενη φορά, άλλαξε την πολιτική του και άρχισε να συμπλέει με την πολιτική του ελληνικού κράτους. Και επέλεξαν ακριβώς γι' αυτές τις

μητροπόλεις ανθρώπους που έχουν δείξει ότι κινούνταν σε αυτό το πλαίσιο. Γιατί και οι ίδιοι ήταν νέοι άνθρωποι και είχαν εκπαιδευτεί πάνω σε αυτήν τη γραμμή, με μια ελληνική εκπαίδευση. Είχαν ξεκαθαρισμένη ταυτότητα. Δηλαδή έβλεπαν προς την Αθήνα.

Ναι, από την άλλη πλευρά υπάρχει η βουλγαρική Εξαρχία. Και ο Καραβαγγέλης, όπως και οι άλλοι φυσικά, αφενός εργαζόταν υπέρ του Πατριαρχείου, αφετέρου εκτελούσε ανθρωπιστικό έργο προσπαθώντας να διασώσει το ποίμνιό του.

Ναι, αλλά αυτό το έργο δεν στρέφεται στα παιδιά των εξαρχικών αλλά στα παιδιά των πατριαρχικών.

Μα αυτά ήταν τα διωκόμενα.

Γι' αυτό λέω πως είναι εκπρόσωπος του ελληνικού εθνικισμού. Θέλω να πω πως συμπεριφέρεται ως Έλληνας ιεράρχης. Δεν συμπεριφέρεται ως ορθόδοξος κληρικός. Πλέον έχει την αίσθηση ότι πολεμά σε έναν εθνικό πόλεμο. Είναι μαχητής σε έναν εθνικό πόλεμο.

Ναι, αλλά η αποστολή του δεν ήταν σε μια περιοχή χωρίς προβλήματα - μιλάμε για σφαγές... Το λέει αυτό πάρα πολύ καλά και ο τίτλος της εκθεσης: Ο μητροπολίτης των εμπεριστάτων.

Αμυνόμενος είναι.

Νομίζω πως ξεκαθαρίστηκε πως άλλο εθνική δράση και άλλο εθνικιστική. Στο ίδιο κείμενο αναφέρετε πως «η Μακεδονία έσωσε τη φήμη του Καραβαγγέλη και όχι ο Πόντος». Μήπως όμως ο μητροπολίτης Γερμανός έσωσε τη Μακεδονία και όχι η Μακεδονία τη φήμη του;

Το να πει κάποιος ότι μόνος του έσωσε τη Μακεδονία είναι μεγάλη κουβέντα. Είναι υπερβολικό... Εντάξει, ήταν ένας άνθρωπος που έκανε αποφασιστικές κινήσεις, ναι, αλλά κανείς δεν πρέπει να παραβλέπει τη σημασία των Δραγούμηδων, των Μελάδων, της κοινή γνώμης. Ή ακόμη το γεγονός ότι πίσω από

τις συνεργασίες αυτές καλυπτόταν πια η ελληνική κυβέρνηση, η οποία έμπαινε σιγά-σιγά στο παιχνίδι. Άλλωστε, και όλες αυτές οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες γίνονταν με την ανοχή και την οικονομική υποστήριξη της ελληνικής κυβέρνησης. Ο Καραβαγγέλης ήταν ένα τοπικό σύμβολο, όπως σας είπα. Ήταν σημαντικό για την περιοχή εκείνη. Όπως είπαμε και προηγουμένως, ενεπλάκη και στην υπόθεση του Μελά και αναδείχθηκε και ο ίδιος λόγω της κηδείας και της σχέσης του με τους Μελάδες. Αλλά η πολιτική του ήταν σε αυτό το πλαίσιο. Ύστερα, όσον αφορά τα ζητήματα των σωμάτων και τις κινήσεις, δεν ήταν κάτι που έλεγχε ο ίδιος, αυτός ήταν επίκουρος και υποστηρικτής. Η φράση που αναφέρατε έχει το νόημα ότι πλέον όλοι τον ταυτίζουν μόνο με τη Μακεδονία, ενώ πέρασε άλλα τόσα χρόνια στον Πόντο κάνοντας πάρα πολλά πράγματα. Έκανε σχολεία, έκανε αντάρτικο άλλης κλίμακας... μιλάμε για δεκάδες χιλιάδες αντάρτες, ενεπλάκη στην πολιτική, πηγαινοερχόταν, αλληλογραφούσε με προσξένους, με πρεσβείες. Αλλά αυτό το κομμάτι του δεν είναι τόσο γνωστό.

Πάντως, μπορεί κάποιος να πει πως οι υπηρεσίες του στη Μακεδονία ανταποδόθηκαν. Δηλαδή διασώθηκε η φήμη του χάρη στη Μακεδονία, αλλά και ο ίδιος δεν της είχε προσφέρει λιγότερες υπηρεσίες.

Ο μητροπολίτης Γερμανός με τούρκους στρατιωτικούς.

Γερμανός Καραβαγγέλης Μητροπολίτης Καστοριάς, ο αρχάγγελος των Κορεστίων

Εθναρχούσα εκκλησία και έθνος στη Μακεδονία στις αρχές του 20ού αιώνα

Του **Ανδρέα Νανάκη**,
μητροπολίτη
Αρκαλοχωρίου,
καθηγητή
Θεολογικής
σχολής ΑΠΘ

Το πέρασμα από την εθναρχία και την εθναρχούσα εκκλησία στην εθνική συνείδηση και στην εθνική ιδεολογία κορυφώνεται στη Μακεδονία στις αρχές του 20ού αιώνα. Τότε νεαροί κληρικοί, αρχιερείς περί το τεσσαρακοστόν της ηλικίας τους, επάνδρωσαν τις μητροπόλεις της Μακεδονίας.

Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878) με τη Μεγάλη Βουλγαρία, κορυφαία έκφραση του βουλγαρικού εθνικισμού, και ο συνακόλουθος αγώνας της Εξαρχίας να θέσει υπό τον έλεγχό της χριστιανούς που ήταν αφοσιωμένοι στο Πατριαρχείο, κυρίως ολαβόφωνους αλλά και ελληνόφωνους, οδήγησε κατά την περίοδο 1900-1903 κυρίως τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ' αλλά και τον προκάτοχό του Κωνσταντίνο Ε' να εγκαταστήσουν στη Μακεδονία τους: Καστοριάς Γερμανό Καραβαγγέλη, Δράμας Χρυσόστομο Καλαφάτη, Μοναστηρίου Ιωακείμ Φορόπουλο, Στρωμνίτης Γρηγόριο Ωρολογά.

Οδεύουμε πλέον προς την ταύτιση του πατριαρχικού με το ελληνικό έθνος και του εξαρχικού με το βουλγαρικό έθνος. Η ρωμισσύνη, όρος που συμπεριλάμβανε όλους τους ορθόδοξους, ταυτοποιείται πλέον με τον ελληνισμό. Είναι σαφές ότι με τους νέους αρχιερείς στη Μακεδονία έχουμε το πέρασμα από την εθναρχία και την ορθόδοξη οικουμένη στην εθνική ιδεολογία. Ο θρησκευτικός αγώνας και από τις δύο πλευρές, Πατριαρχείο - Ελλάδα, Εξαρχία - Βουλγαρία, ταυτίζεται με τον εθνικό. Και το σημαντικότερο: Ο Μακεδονικός Αγώνας ξεκίνησε πριν από την Αθήνα και τον Παύλο Μελά, ο οποίος φθάνει στη Μακεδονία το 1904.

Στην εθναρχία και την εθναρχική συνείδηση κυρίαρχο στοιχείο είναι η θρησκευτική πίστη. Η Εκκλησία στην εθναρχία έχει θρησκευτικές αλλά και πολιτικές αρμοδιότητες, γι' αυτό και διευθετεί ζητήματα γάμου, διαζυγίων, υιο-

Ο μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος Καλαφάτης, μετέπειτα μητροπολίτης Σμύρνης.

Ο μητροπολίτης Μοναστηρίου Ιωακείμ Φορόπουλος.

Ο μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός.

θεσιών και κληρονομικών υποθέσεων.

Στην εθνική συνείδηση, που με τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό οδήγησε στα εθνικά κράτη, η Εκκλησία ασκεί κυρίως θρησκευτικές αρμοδιότητες, και η πολιτεία αναλαμβάνει να ρυθμίζει τις άλλες πτυχές της ζωής των πολιτών.

Οι νέοι επίσκοποι στη Μακεδονία εξέφρασαν τη νέα πραγματικότητα της εθνικής αυτοσυνειδήσεως. Τον εκκλησιολογικό προβληματισμό των γενομένων μού έθεσε το 1989 στο νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ ο σοϊδίμος Κοζάνης Διονύσιος, παρούσης και της Δέσπως Λιάλιου. "Στο όνομα ποιας εκκλησιολογίας ως ορθόδοξος επίσκοπος Κοζάνης ευλογώ τα όπλα των ορθόδοξων παιδιών μου και ο ορθόδοξος επίσκοπος από τη Σόφια ευλογεί τα όπλα των ορθόδοξων παιδιών του και στέλνομε τα ορθόδοξα παιδιά μας να πολεμήσουν στο πεδίο της μάχης;" με ρώτησε τότε ο μακάριος και μακαριστός Διονύσιος.

Του Γερμανού Καραβαγγέλη και των άλλων μακεδονομάχων αρχιερέων Ελευθερουπόλεως Γερμανού, Γρεβενών Αιμιλιανού, Μελενίκου Κωνσταντίνου, Στρωμνίτης Γρηγορίου, Δράμας Χρυσόστομου προηγούνται ή συμπεριφέρονται σε εθνική αυτοσυνείδηση οι αρχιερείς της Κρήτης και μάλιστα οι νεότεροι Πέτρος Τίτος και Κισσό-

μου Δωρόθεος. Είναι πρωτεργάτες στην επανάσταση της Κρήτης του 1897. Με την ίδια φλόγα ο αρχιμανδρίτης Χρύσανθος, μετέπειτα Ρεθύμνης, το 1897 θα αγωνιστεί στο στρατόπεδο Ακρωτηρίου.

Οι απερχόμενοι ιεράρχες του Πατριαρχείου εξέφραζαν την εθναρχική συνείδηση της εθναρχούσας Εκκλησίας στην προεθνικιστική κοινωνία και εποχή. Αντίκουν στην προηγούμενη γενιά, που το 1872 καταδικάζει σε σύνοδο τον εθνοφυλετισμό. Με αφορμή τον βουλγαρικό εθνικισμό υπογράφουν ένα κείμενο μνημείο ενότητας, καταλλαγής και ειρήνης μεταξύ των ορθόδοξων, μακριά από εθνοφυλετικά μισο. Η νέα γενιά της ιεραρχίας, όμως, ειδικότερα οι κάτω και περί το τεσσαρακοστό έτος, είναι οι εκφραστές της εθνικής αυτοσυνειδήσεως. Της νέας πολιτικοκοινωνικής πραγματικότητας των Βαλκανίων.

Όσο και αν ο μεγάλος εκείνος πατριάρχης Ιωακείμ Γ' προσπάθησε κατά την πρώτη πατριαρχία του, 1878-1884, να ενισχύσει την εθναρχική και οικουμενική παράδοση του Φαναρίου, την ενότητα του ορθόδοξου γένους, του ρουμ μιλέτ, και να κρατηθεί μακριά από τους εθνικισμούς, οι επιδιώξεις και οι πρωτοβουλίες της βουλγαρικής Εξαρχίας και των άλλων εθνικών κέντρων και εθνικών ομάδων οδήγησαν τον Ιωακείμ Γ' κατά τη δεύ-

τερη πατριαρχία του, 1901-1912, σε μια άλλη πορεία από αυτήν της εθναρχίας.

Πλησίασε και συμπορεύθηκε με το εθνικό κέντρο, την Αθήνα, όπως αποδεικνύει η στάση του στη Μακεδονία στις αρχές του 20ού αιώνα. Την απόφαση αυτή ενίσχυσαν οι επιφυλάξεις του στις περί ισονομίας διακηρύξεις των νεοτούρκων και η διορατικότητά του για το μέλλον της Ανατολικής Ρωμυλίας, η οποία, όπως προείπε, περιήλθε στη Βουλγαρία. Ο Ιωακείμ υποδείκνυε παράλληλα την αποφυγή των κάθετων ρήξεων με την αυτοκρατορία, γι' αυτό δέχθηκε επιθέσεις στις επιστολές του Δράμας Χρυσόστομου Καλαφάτη προς τους Έλληνες προξένους.

Το πέρασμα από την εθναρχία στην εθνική ιδεολογία συντελείται και εκφράζεται από τους νέους μητροπολίτες. Στη Μακεδονία, στην Κρήτη και στη Μικρά Ασία οι αρχιερείς αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για την επέκταση του εθνικού κέντρου της Αθήνας και για την ενδυνάμωση της εθνικής συνειδήσεως των περιοχών αυτών. Ασκούν ωστόσο την εθνική ιδεολογία και υπηρετούν την εθνική ιδέα εμμένοντες στις αρμοδιότητες της εθναρχίας, που τους καθιστούσε θρησκευτικούς και πολιτικούς αρχηγούς μιας περιοχής. Όμως πλέον στο τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα οι αρχιε-

ρείς αγωνίζονται για το ελληνικό έθνος. Στη συνείδησή τους ταυτίζεται το εθνικό με το θρησκευτικό. Δυσκολεύονται όμως να δεχτούν περιορισμό των εθναρχικών τους αρμοδιοτήτων. Γι' αυτό οι αρχιερείς της Μ. Ασίας, που μετακινήθηκαν από τη Μακεδονία συγκρούονται με τον Στεργιάδη, που προσπαθεί να περιορίσει τις δραστηριότητές τους. Ένας άλλος κορυφαίος μακεδονομάχος, ο Γερμανός Καραβαγγέλης, όταν κλήθηκε στη Βιέννη να ασκήσει ρόλο κατ' ουσία μόνον εκκλησιαστικό, γράφει τη διαθήκη του και ζητά να ταφεί "με ένα μόνο ιερέα, άνευ διακόνου".

Η εθναρχική παράδοση του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία εκφράζεται από τους νέους αρχιερείς με την εθνική αυτοσυνείδηση. Η εθναρχική συνείδηση με την οικουμενικότητα της ορθοδοξίας κυοφορείται από τη Μεγάλη Εκκλησία στους γόνους της κατά Χάλκη Θεολογικής Σχολής και εμπεριέχει όλα τα δεδομένα για την ανάδειξη εκκλησιαστικών ηγετικών φυσιογνωμιών, αλλά και για τη μεταλλαγή και το πέρασμα από την εθναρχία στην εθνική συνείδηση, από την εθναρχία στο έθνος, από το ρουμ μιλέτ της ορθόδοξης ρωμισσύνης και του γένους στην εθνική συνείδηση και στη ταύτιση με το εθνικό κέντρο.

Γερμανός Καραβαγγέλης Μητροπολίτης Καστοριάς, ο αρχάγγελος των Κορεστίων

“Τον εθρήνησα και τον θρηνώ εισέτι απαρηγόρητος”

Παρακάτω μπορείτε να διαβάσετε μια επιστολή του Παύλου Μελά προς τον μητροπολίτη Καστοριάς Γερμανό Καραβαγγέλη και μια επιστολή του μητροπολίτη Καστοριάς προς τον Ίωνα Δραγούμη. Στο πρώτο γράμμα είναι έκδηλη η ευγένεια του ανθυπολοχαγού Παύλου Μελά, ο ποί-

ος, όπως αναφέρει στην επιστολή του αυτή, συμβούλεψε τους πρώτους Κρητικούς που στάλθηκαν στη Μακεδονία πως “πολλάκις μία ελεημοσύνη ή γενναιοφροσύνη κάμνει πολλά περισσότερα από εκατόν φόνους”. Ιδιαίτερα συγκινητική είναι η επιστολή του μητροπολίτη Γερμανού προς

τον Ίωνα Δραγούμη, γαμπρό του Παύλου Μελά, στον οποίο περιγράφει τα της κηδείας του πρωτομάρτυρα του Μακεδονικού Αγώνα, όπως τον αποκαλεί. Το γράμμα αυτό ο μητροπολίτης Καστοριάς το υπογράφει με το ψευδώνυμο Κώστας Γεωργίου.

Αθήναι τη 11η Ιουνίου 1903

Σεβασμιώτατε,

Δράττομαι της ευλογητής ταύτης ευκαιρίας όπως σας εκφράσω την άπειρον λατρείαν και τον άπειρον σεβασμόν ον προς Υμάς τρέφω διά την γενναίαν και πατριωτικώτατην ενέργειαν Υμών.

Οι αγώνες σας, γνωστοί ήδη όντες εις πολλούς καλούς πατριώτας και ως ελπίζω μετ' ου πολύ εις ολόκληρον το Έθνος, δεν αμφιβάλλω ότι θέλουσι ηλε-

κτρίσει τους πάντας, όπως σπεύσωσι εις ενίσχυσίν σας.

Οι ένδεκα Κρήτες ους σας στέλλομεν είνε τέλειοι τύποι πολεμιστών. Γενναίοι, ευφυείς, τολμηροί, αποφασιστικοί, φιλόδοξοι και έχοντες ανεπτυγμένον το εθνικόν αίσθημα, είμαι βέβαιος ότι θα ενισχύσωσι καταπληκτικώς τον αγώνα σας. Ο ήδη γνωστός σας Γεώργιος Περάκης είνε ο καλλίτερος πάντων() εις αυτόν δύνασθε τα πάντα να λέγητε και να τον συμβουλευέσθε ακόμ-

διά τα πράγμα τα οποία δεν υποπίπτουσι εις την Υμετέραν άμεσον και πεφωτισμένην αντίληψιν. Εις όλους αυτούς συνεβούλευσα να φέρωνται μετά μετριοφροσύνης και ευγενείας εις τους εντοπίους συναδέλφους των, όπως μη εξεγείρωσι την ζηλοτυπίαν και το πάθος αυτών. Επίσης τους συνεβούλευσα να φροντίσωσι πάση δυνάμει όπως ο αγών των είνε γενναιοφρων και προς αυτούς ακόμη τους εκθρούς. Διότι πολλάκις μία ελεημοσύνη ή γεν-

ναιοφροσύνη κάμνει πολλά περισσότερα από εκατόν φόνους.

Ο Περάκης θα σας δώση εν κρυπτογραφικόν λεξικόν, διά του οποίου θα συνεννοήσθε με τον ανθυπολοχαγόν Αθανάσιον Εξαδάκτυλον, εργαζόμενον εις τα σύνορα παρά την Ασπροκκλησιάν. Ούτως είνε φρονιμώτατος και πατριωτικώτατος συνάδελφός μου, θα έχη δε πάντοτε Αγίας Γραφάς διά τους ιερείς σας, αρκεί να στέλπετε κατάλληλον άνθρωπον να τας παραλαμβάνη.

Και πάλιν εκφράζων την προς Υμάς άπειρον αφοσίωσιν, διατελώ ταπεινότητος δούλος Υμών.

Πάυλος Μ. Μελάς
Ανθυπ. Πυροβολικού

Υ.Γ.

Νομίζω απαραίτητον διά πολλούς λόγους να μη εννοηθή ότι οι άνδρες αυτοί είναι Κρήτες. Ώστε συστήσατέ το και εις τους ίδιους.

Π.Μ.

Τη 26η Νοεμβρίου 1904
Κύριον Ίωνα Δραγούμην

Αθήνας

Φίλτατε αδελφέ,

Μαθών ότι εφθάσατε εις Αθήνας, εν συγκινήσει ψυχής και φρικτή δοκιμασία τεθλιμμένης καρδιάς υποβάλλω τη Υμετέρα Αγάπη θερμά συλλυπητήρια επί τη εθνική απώλεια του ενδόξου ήρωος, ενθουσιώδους πατριώτου, πολυκλαύστου αδελφού μου, πολυτίμου γαμπρού σου και πρωτομάρτυρος της εθνικής παλιγγενεσίας.

Εγώ τον εθρήνησα και τον θρηνώ εισέτι απαρηγόρητος· φαντάζομαι δε μακρόθεν οποία καταίγεις φρικώδης ενέσκηψεν εις τον δεδοξασμένον οίκον σας και ποίαν πληγήν κατήνεγκεν εις την τρυφεράν σου καρδίαν η ανήκεστος συμφορά.

Αφού εμέ ουδείς δύναται να παρηγορήση, εύχομαι θερμώς ο Θεός των πατέρων ημών να ενισχύση την τεθλιμμένην καρδίαν σου και να παρηγορήση χήραν και ορφανά εν τη φρικώδει δοκιμασία.

Τα χρέη των συγγενών του αιμνήστου πρωτομάρτυρος είχαν το ατύχημα να εκτελέσω εγώ. Τη 23η του απαισίου μηνός μετέφερον επί κραβάτου εις την πόλιν ημών ο στρατός το ιερόν του πολυκλαύστου μας εθνομάρτυρος. Είναι αδύνατον να περιγράψω ενταύθα την άλγιστον και ζοφώδη εκείνην ψυχολογικήν στιγμήν. Μικρού δειν έπιπτον λιπόθυμος εν τω Διοικητηρίω και οι κρουνοί των δακρύων μου προύδοσαν εις τους πέριξ την ανεμοζάλην της κλονισθείσης ψυχής μου. Συνελθών εκ της αποτόμου σκοτιδινιάσεως

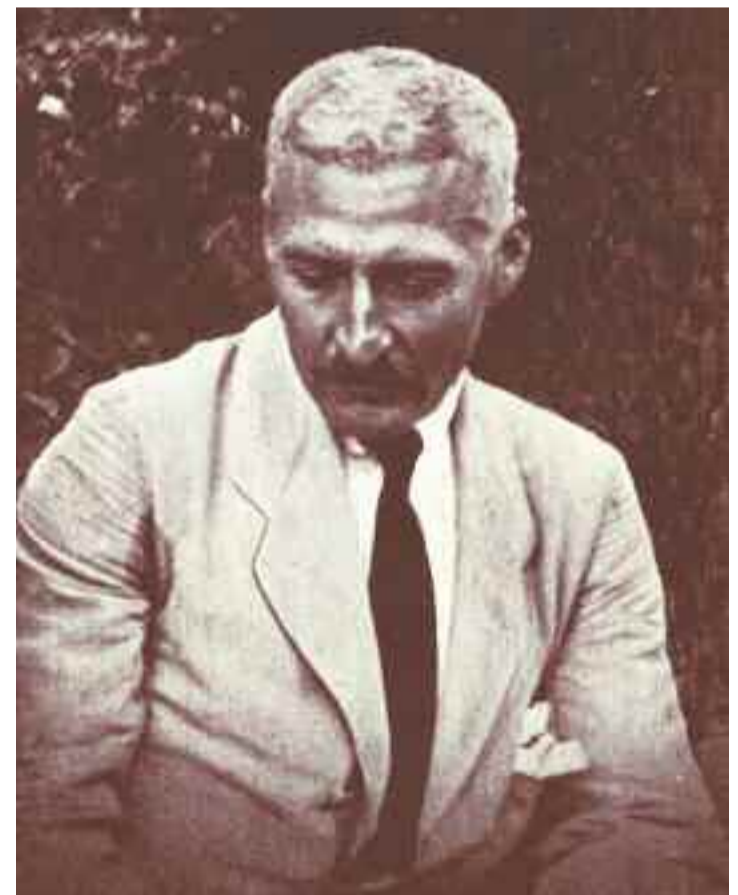

Ο Παύλος Μελάς με τη σύζυγό του Ναταλία, το γένος Δραγούμη.

εζήτησα να ενταφιάσω το ιερόν λείψανον του αιμνήστου μας μάρτυρος.

Περί την δύσιν του ηλίου παρεδόθη μοι υπό των Αρχών, αλλά το μεν ένεκα της παρελθούσης ώρας, το δε θέλων να κερδίσω καιρόν προς προετοιμασίαν ανάλογον του μεγάλου ανδρός, κατέθεσα τον σεπτόν νεκρόν εντός μικράς βυζαντινής εκκλησίας κειμένης απέναντι της Μητροπόλεως, δι' όλης δε της νυκτός άγρυπνος διαμείνας εν τω οίκω επιστηθίου λαβόντος με παρ' εαυτώ, όπως με παρηγορήση, πτοίμασα νέον νε-

κρικόν κράβατον με επιστέγασμα φέρον το σημείον του σταυρού και το κλεινόν όνομά του, πτοίμασα τον ένδοξον τάφον του εν τω περιβόλω του βυζαντινού ναού υπό δύο δενδρύλια απέναντι του παραθύρου μου, τη δε επαύριον Κυριακή, όρθρου βαθέως, περιέδεσα τας μαρτυρικές χείρας του με εν μετάξινον μαντίλιον μου, κατέθεσα επί του στήθους του εν Ευαγγέλιον, ένα Σταυρόν και μίαν εικόνα και πριν αρχίση η λειτουργία ετελέσαμεν την κηδείαν του() πεπνιγμένος εν λυγμοίς ανέγνωσα τας ευχάς εντός του μητροπο-

Ο διπλωμάτης, πολιτικός και συγγραφέας Ίων Δραγούμης.

λιτικού ναού και μη υπάρχοντος εν αυτώ νεκροταφείου μετέφερα ο ίδιος εις τον παρακείμενον περιβόλον του βυζαντινού ναού των Ταξιαρχών το σεπτόν σκίνοσ του, το κατέβρεξα με πύρινα δάκρυα και απελθών έπεσα επί της στρωμνής μου, όπως θρηνώ τον ασίδημον ήρωα. Οι ιερείς καθ' εκάστην ημέραν διατάχθησαν να εύχωνται επί του τάφου του. Προσωρινώς ανιδρύσαμε ευπρεπή τάφον επί του οποίου φέγγει ο νεκρικός φανός, μέχρις ου ανατατείλη η ημέρα καθ' ην η πατρίς θα ανεγείρη σύσσωμος επ' αυτού το

αθάνατον της δόξης τρόπαιον. Τη 22α τρέχοντος ετελέσθη αθορύβως μνημόσυνον, είθε δε η θεία Πρόνοια να ευδοκήση μετ' ου πολύ να τελεσωμεν μνημόσυνον πάνδημον οι πάντες επί το αυτό.

Δεν θα λησμονήσω επί της ζωής τας οδυνηρά πικρίας, ας διήλθον τας ημέρας αυτάς, εξακολουθώ δε ευρισκόμενος νοερώς εν μέσω υμών και συνοδουρόμενος υμίν.

Απαρηγόρητος
Κώστας Γεωργίου
[Μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός]